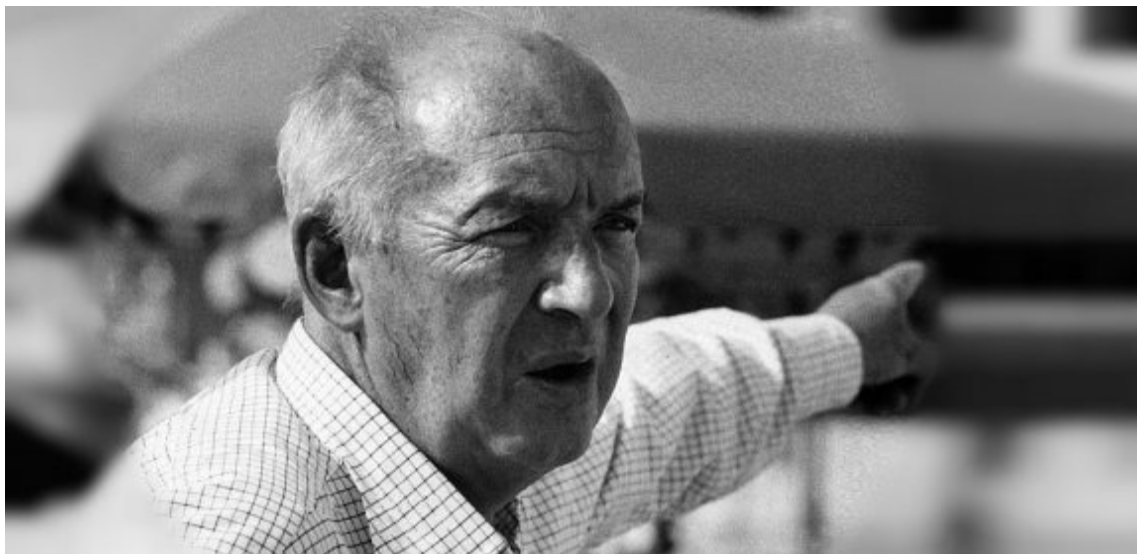

Paweł Czapczyk: Nabokov wobec komunizmu

Vladimir Nabokov należał do największych magów literatury. Umiejętnie wyzyskiwał, zaledwie przeczuwane przez innych, walory brzmieniowe języka

Vladimir Nabokov należał do największych magów literatury. Umiejętnie wyzyskiwał, zaledwie przeczuwane przez innych, walory brzmieniowe języka. W esejach i wykładach o literaturze dowodził, że styl i kompozycja są esencją książki, natomiast wielkie idee to „popłuczyny”

Urodził się w Petersburgu w 1899 roku i aż do przewrotu bolszewickiego żył pod kloszem, pływając się w luksusie. Nawet wybuch pierwszej wojny światowej nie zdruzgotał jego szczenięcych lat. Wszystko było wówczas dla niego: i mamka, i guwernantki, i przepastny domowy księgozbiór, którym zawiadywał specjalnie zatrudniony bibliotekarz, i codzienna kąpiel. Znaczenie egzaltowanej matki ustąpiło z wolna miejsca intelektualnemu oddziaływaniu ojca, nieustraszonego liberała i demokracji, od którego Vladimir przejął nienawiść do bolszewików, wstręt do antysemitów i zainteresowanie łowieniem, preparowaniem i oznaczaniem motyli, której to pasji poświęcał się potem w Europie i Ameryce. Symboliczna wydaje się scena, kiedy to podczas ucieczki z Sewastopola, na ostrzeliwanym przez czerwonoarmistów okręcie, rozgrywał on z ojcem partię szachów. Klimat, w którym indywidualizm przyszłego pisarza znajdował doskonałą pożywkę, współtworzyły również pierwsze upojne randki, układane w głowie romantyczne wiersze i zabawy z o rok młodszym bratem Siergiejem, skrytym jakałą, który bądź co bądź pozostawał w cieniu charyzmatycznego Wołodii. I to z bratem, który na początku 1945 roku już jako ekstrawagancki obywatel Europy z kręgu Siergieja Diagilewa, Jeana Cocteau i Gertrudy Stein został zgładzony w niemieckim obozie koncentracyjnym, wiąże się bodaj najbardziej wstydlivy epizod z młodości Vladimira. Przeczytawszy bowiem intymne zapiski Sierioży, niezbitnie świadczące o jego homoseksualnych skłonnościach, doniósł na niego nauczycielom w szkole, a ci powiadomili rodziców.

Obwarowana ironią i dumą skłonność do upokarzania innych stała się potem znakiem firmowym pisarza: na ośmieszanie rywali nie żałował pióra nawet w czasach, gdy klepał biedę w Niemczech, Anglii czy Francji. Nie przepadał za twórczością rodzimych noblistów: spierał się

z Buninem, nie widział maestrii w szlachetnych i melodramatycznych poczynaniach bohaterów *Doktora Żywago*, szydził ze stylu Sołżenicyna. Żywił niechęć do Stendhala, Balzaka, Dostojewskiego i Faulknera.

Starał się żyć z pisania, ale przez długi czas był utrzymywany przez najbliższych (z załatwionej mu kiedyś posady w banku zrezygnował po trzech godzinach). Dopiero światowy sukces wyrafinowanej historii o plugawym Europejczyku gwałcącym swą nieletnią pasierbicę w amerykańskich motelach uwolnił go od widma materialnej nędzy. Zakończył też jego tyleż efektowną, co niepewną karierę błyskotliwego nauczyciela akademickiego. Owiany aurą skandalisty po opublikowaniu książki (*Lolita* ukazała się pierwotnie we francuskim wydawnictwie znanym z serii o złej reputacji) – i postponowany zarówno przez pruderyjne środowiska anglosaskie, jak i rosyjskich emigrantów, wąsko pojmujących powinności wobec literatury narodowej – z uporem walczył o właściwy kontekst dla swego dzieła, wyznaczany, jego zdaniem, jedynie przez półkę z nieśmiertelnymi arcydziełami.

Już jako uznany pisarz i swoisty celebryta rezydujący w szwajcarskim hotelu, do którego pielgrzymowali początkujący pisarze i dziennikarze żądni przeprowadzenia z nim rozmowy, coraz częściej przywdziewał maski. Pisał aneksy, wstępy i posłowia, podrzucając w ten sposób klucze interpretacyjne do swych kunsztownych i przewrotnie skonstruowanych fabuł, w których nikt ani nic nie było tym, czym wydawało się na początku, i w których jedne historie otwierały się na następne, a kolejne książki odsyłały do poprzednich.

Murem stała za nim zawsze żona, Wiera Słonim, rosyjska Żydówka, sawantka, poliglotka i zapiekła antykomunistka. Przez lata tworzyli niezrównany, harmonijnie dopełniający się tandem pisarsko-edukacyjny, w którym on uchodził za geniusza, ona za jego asystentkę.

Do tego powszechnie znanego portretu autora *Prawdziwego życia Sebastiana Knighta* książka *Ukryta historia Vladimira Nabokova* wnosi niewiele. Andrea Pitzer, dziennikarka na dorobku, mająca za sobą kilkosobowy sztab współpracowników (tłumaczy i *researcherów*), a także niemało czasu na kwerendy i podróże, lecz niemająca jeszcze na koncie żadnego druku zwartego, pozostała beneficjentką poprzednich biografów: Stacy Schiff, Andrew Fielda i Briana Boyda. Z ich ustaleń obficie korzystała – z czego zresztą uczciwie zdała sprawę w zakończeniu książki – sięgając też do wielu innych materiałów źródłowych, a także przeprowadzając śledztwo na własną rękę (archiwa, miejsca, świadkowie). I bynajmniej nie zagubiła się w szczegółach, lecz stworzyła potoczystą narrację, przeprowadzającą czytelnika przez kręte ścieżki losu Vladimira Nabokova i jego rodziny. W efekcie powstała ciekawie napisana i pełna zaangażowania, lecz raczej pocziwa i tradycyjna monografia życia i twórczości, umocowana w rozległym kontekście historycznym i geopolitycznym.

Autorka sporo uwagi poświęciła rewolucji bolszewickiej, II wojnie światowej na starym kontynencie, Holokaustowi, komunizmowi, faszizmowi, a przede wszystkim dwudziestowiecznemu systemowi penitencjarnemu. Wszystko to jest przekonujące i zapewne nieocenione z perspektywy amerykańskiego czytelnika, ale już nieco bardziej oczywiste, a nawet spetryfikowane z europejskiego czy środkowoeuropejskiego punktu widzenia. Co więcej, wielokrotne

pisanie o obozach koncentracyjnych bez należytego rozróżnienia nazistowskich obozów zagłady i sowieckich łagrów od kanadyjskich, amerykańskich czy francuskich miejsc odosobnienia z przysługującymi tam osadzonemu znacznie większymi prawami może wywołać odruch sprzeciwu.

Andrea Pitzer, podążając tropami wyznaczonymi przez poprzedników i odwołując się do wskazówek samego Nabokova, streściła kolejne jego utwory prozatorskie. Nie bacząc na mielizny biografizmu, zaproponowała całkiem literalne odczytanie niektórych fantasmagorycznych krain i obłąkanych postaci, zakotwiczonych w konkretnej rzeczywistości i traumatycznej przeszłości pisarza. Jej główny pomysł sprowadzał się zatem do widzenia w twórcy *Pnina* dziecięcia swojej epoki, pokiereszowanego przez historię i dającemu temu zakamuflowany wyraz.

Nawet w postaci osławionego pedofila Humberta Humberta dostrzegła nie tylko psychopatycznego nikczemnika czy współczesne wcielenie Ahaswerusa, Żyda Wiecznego Tułacza, osaczonego przez dwudziestowieczne nastroje antysemitki, ale wręcz godną współczucia ofiarę wspomnień z młodości (wszak pierwsza ukochana bohatera zmarła w obozie dla uchodźców). Nic dziwnego, że wcześniejszy *Dar* stanowi w takim ujęciu odbrązowiony obraz rosyjskiej tradycji rewolucyjnej. Skupiający uwagę czytelnika na mało heroicznym momencie z życia Nikołaja Czernyszewskiego, jest przy okazji kąśliwą rozprawą ze środowiskiem współczesnych Nabokowowi emigrantów rosyjskich w Berlinie. Z kolei opowiadanie *Obłok, jezioro, zamek* można odczytywać jako wyraz przerażenia autora wzbierającą falą niemieckiego nacjonalizmu. Wreszcie w *Błym ogniu*, olśniewającej formalnie prozie, odnoszącej się do wielu tekstów

kultury, ginący omyłkowo od kuli zamachowca subtelny poeta John Shade staje się oczywistą figurą ojca. A zaś kradnący mu poemat Charles Kinbote, owładnięty paranoją rzekomy król arktycznej Zemli (będącej *de facto* odpowiednikiem Nowej Ziemi – „najdalszego przerażającego zakątka GUŁagu”), stanowi zniekształcony portret leworęcznego i homoseksualnego Siergieja Nabokova.

Nie da się ukryć, że wszystkie te spostrzeżenia są cenne, a – biorąc w nawias gigantyczne ambicje i pretensje autorki do znalezienia „ukrytej prawdy” w dziełach pisarza – jej debiutanckie przedsięwzięcie należy uznać za udane. Wynika to, po pierwsze, z faktu, że o swoim bohaterze potrafi ona opowiedzieć wnikliwie i z rozmachem, a po drugie, z wartości naddanej, jaką są styl i konstrukcja książki. Jej popisowym chwytem – obok syntetycznych skrótów i paradoksalnych zestawień – pozostaje kompozycja ramowa. *Ukryta historia* rozpoczyna się od czekania przez małżeństwo Nabokovów w szwajcarskim Hotelu Montreux Palace na przybycie Sołżenicyna. Oczekiwanie się przedłuża, a przez następnych kilkaset stron autorka zajmuje się czym innym, snując przy okazji żywot równoległy noblisty jako niemożliwą biografię alternatywną dla urodzonego wcześniej autora *Obrony Łużyńca*. Koniec książki utrzymany jest w duchu zgoła Nabokovowskiego momentu zawiedzionego oczekiwania: Sołżenicyn jedzie, ale w ostatniej chwili się rozmyśla i pod hotel nie podjeżdża. Nabokowowie jeszcze siedzą, lecz po godzinie wychodzą.

Paweł Czapczyk

Szkic ukazał się w listopadowym numerze "Nowych Książek" pt. "Stara nowa biografia"

* **Andrea Pitzer**, *Ukryta historia Vladimira Nabokova*, przełożył **Piotr Górnaś**, **Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA**, **Warszawa 2015**, ss. 464.